

MELLÉKLET

Megemlékes Klein Ervin főkántorról zc.l.

Klein Ervin (héber neve: Szinaj ben Jichak) 1942. február 23-án született, s az idén töltötte volna be a 80. életévét.

Nagyon jelentős életművet tudhat magáénak: kántori pályája a Dohány utcai zsinagógában kezdődött, s 1990-től 2020-ban bekövetkezett haláláig a Hegedűs Csáky utcai zsinagógában teljesedett ki.

Karénekes illetve kórustag volt az Ádám Emil által vezetett (ma: Goldmark) kórusban. Mayer Erika zongoraművész-szel együtt megalakította és vezette a Bethlen téri kórust.

Ezek mellett oktatóként részt vett a kántorképzésben, s élete végéig korrepetálta egykori tanítványait, akik ma híres kántorok, járják a világot, s kántorkoncerteken mutatják be művészetüket. Szinte valamennyi ma Magyarországon működő kántor Klein Ervin tanítványa volt.

Az Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetemen adjunktusi ki-nevezést kapott, és az Egyetem kántor-művész diplomájával ismerték el tevékenységét.

Karrierjét családi háttere előrevetítette: anyai ágon felmenői között híres kántorokat találunk, testvérei többsége mind operaénekesi és kántori pályát tudhatnak magukénak. De a rendkívüli tehetsége mellett zenei képzettsége is hozzájárult sikeres művészi és pedagógusi pályájához: elvégezte a Zeneakadémiát.

Nem koncertező művész akart lenni, hanem mások zongorai kísérése és oktatása volt számára a fontos. A liturgiai dallamokat jól ismerte, gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt tanította.

Talán mindennél fontosabb volt számára, hogy „ember” maradjon. Mindenkinek segített, és ha valakit igazságtalanság ért, kiállt, mellette, harcolt érte.

A kántorok is emberek

INTERJÚ KLEIN ERVIN FŐKÁNTORRAL

1942-ben született, tizenhét évig kísérté harmóniumon a Frankel Leó utcai zsinagógában Doff Imre főkántort. 1987-től a Dohány utcai, majd a Hegedűs Gyula utcai zsinagóga kántora, később főkántora. Az ORZSE kántor szakának megbecsült tanára, egy egész kántorgeneráció cseperedett fel a keze alatt.

– Azon kevés kántor közé tartozik, akik ha nem is az ének szakon, de a Zeneakadémián is tanultak. Miért szakította meg a zongoraművészi tanulmányait?

– Egyrészt kezdett „elromlani” a kezem. Csomók jöttek az ujjaimra, a kézfejemre, nyilván a megerőltetéstől. Másrészt sajnos a fülemmel is történt valami: kezdtem bizonytalanul hallani. Feltételezhetően a gyakori középfülgyulladások következtében egyszerűen zavarossá váltak az akkordok, a hangok. Ha valaki nem zenész, talán fel sem tűnik számára egy ilyen apró változás. Nekem azonban kettétörte a művészi pályám.

– Az éneklésben ez nem volt zavaró?

– Nem, az énekléshez kevésbé van szükség a bonyolult zenei szövegek kibontására. Az éneklésre egyébként csak jóval később került sor. Amikor eljöttem a Zeneakadémiáról, Gyulára mentem játszani egy presszóba.

– Gyulára?

– Úgy gondoltam, jó messze van, és így kizárt, hogy akadémista kollégákkal találkozam.

– Szégyellte a váltást?

– Nem is kicsit. Csakhogy épp Gyulára szerveztek egy zenei fesztivált, és lejött a fél Zeneakadémia. Ráadásul épp abba a presszóba ültek be, ahol zongoráztam, mert az volt az egyetlen tiszta, nem kocsmaszerű szórakozóhely a városban.

– Minek köszönhető, hogy a Klein család – túlzás nélkül – ontotta az énekestehetségeket?

– Ez mindenekelőtt egy öröklött képesség, mégpedig anyai részről. Anyám családjában minden fiútestvér kántor volt, egyik szebb hangú, mint a másik. A leghíresebb közülük Stern Róbert, aki Moshe Sternként a világ egyik legnagyobb chazanja lett. Ő volt anyám kisöccse. Testvérük volt Stern László, aki Magyarországon csinált kántori karriert, és ugyancsak nem mindennapi hanganyaggal bírt. Ott volt aztán a nagyon korán meghalt Fülöp (Pipi), apám szerint ő volt a legcsillogóbb tehetség a Stern fiúk között. A húszas éveik elején járt, amikor tüdőgyulladás miatt – még a világháború előtt – elhunyt.

– Felvétel nem maradt utána?

– Sajnos nem. Számos nagy tehetségű kántorunk volt a háború előtt, de szinte egyikük sem jutott el a felvételig. Közéjük tartozott például egy másik nagybácsim, Stern György, aki szegény nem jött haza a munkaszolgálatból.

– Hányan voltak testvérek a Stern gyerekek?

– Nagyanyám hét fiúnak és négy lánynak adott életet. A fiúk közül mind énekelt. Még az is, aki ezt nem űzte hivatásként. Egy példa: a kilencvenes évek elején Kanadába utaztunk az Anna Frank Gimnázium kórusával, ahol személyesen találkozhattam egy másik nagybácsimmal, Stern Bandival. Bandi civil foglalkozást űzött, sosem imádkozott hivatásos kántorként. Bejött egy próbára, meghallgatta, majd a zongorához állítottam, mert kíváncsi voltam, neki jutott-e valami a Sternek égi adományából. Szabódva énekelni kezdett, nekem meg földbe gyökerezett a lábam: ugyanazt a csodálatos hangot hallottam tőle, amit a testvéreitől, Lacitól és Robitól.

– György kivételével minden Stern fiút hallott énekelni, főkántor úr?

– Nem. Pali tüdeje rettenetesen meggyengült a munkaszolgálat során, neki már nem volt hangja a háború után. A liturgikus tudása azonban lenyűgöző volt, később, az ötvenes években ő tanította meg Tibor bátyámat néhány fontos zsidó imára, hogy Tibor aztán előadhassa azokat a rádió vallási félórájában.

– Már is a Klein fiúknál vagyunk: csak anyai oldalról érkezett a tehetség?

– Apánknak – az ötvenhárom kilója ellenére – hatalmas hangja volt, de nem tudta használni. Apai nagyapánk, Klein Mayer azonban rabbi volt, még tanított is engem a háború után, bár akkor már rettenetes állapotban volt, mert a nyilasok puskatussal úgy fejbe verték, hogy járni is alig bírt. Apám szerint nagyon szép bariton hangja volt, és csodálatosan díszítette az imákat; igazi klasszikus chazanatot hallhatott a közösség, amikor néha az omedhez állt. Ennek ellenére sosem tartotta magát kántornak.

– Az édesapja, Klein Zoltán tehát sosem énekelt?

– De, életében egyszer beállt egy kórusba, és tag lett. Anyai nagyapánk, Stern Izidor a Garay utcai templomban funkcionált kántorként, és emellett egy fiúkórust is vezetett (ott énekeltek a Stern fiúk). Apám jelentkezett a kórusba, hogy közelebb lehessen anyámhoz, aki nagyon tetszett neki. Lassacskán aztán a kóruson keresztül a családba is „beszivárgott”. Egyébként anyámnak is szép hangja volt, de a mi köreinkben a lányok, ugye, nemigen énekeltek...

– Izidor tehát elismert kántor volt...

– Sőt, Izidor testvérei és azok leszármazottai is mind kántorok voltak. Például az egyik fivére, Stern Béla az ötvenes-hatvanas években hosszú ideig a zsidó temetőben volt kántor. Akkoriban a temetőnek még volt egy saját kántora. Ha a gyászolóknak nem volt külön kérésük, akkor Béla végezte a szertartás kántori teendőit. Ott volt aztán anyám unokatestvére, Stern Imre, aki Belgiumban volt főkántor.

– Hányban vándoroltak ki Izidorék Izraelbe?

– 1950-ben. Robi is ment velük, természetesen, hiszen még csak 15 éves volt. Két nővére már két évvel korábban kiment, küldtek is magukról képet, melyen puskával a vállukon voltak láthatók, amint őrzik az országot. Nagyapámnak elhomályosult a szeme a fotó láttán...

– Sternék is, Kleinék is ortodoxok voltak?

– Sternék a legteljesebb mértékben, Klein Mayerék családjában azonban már neológ volt. Volt is ebből konfliktus, Sternék nagyon nem nézték jó szemmel, hogy apám anyámnak kezdett udvarolni.

– Pedig ha tudták volna, micsoda kántordinasztia születik majd e frigyből...! Hogy jöttek sorban a Klein fiúk?

– Tibor volt a legidősebb, 1937-ben született. Jómagam 1942-ben, majd lett egy kistestvérünk, aki sajnos éhen halt a háború alatt. Tamás öcsém 1946-ban, Iván 1949-ben, Péter 1950-ben, Csaba pedig 1954-ben született. Lánytestvéreink, Anikó és Hédi is rendkívül muzikálisak voltak, ám ők nem kaptak annyi figyelmet, mint a fiúk.

– Hosszabb ideig csak ön és Tamás öccse kántorizált?

– Magyarországon igen. Tamásnak gyönyörű lírai tenor hangja volt. Még az Operaházba is felvették. Nem akart ő is Kelen lenni, hiszen Péter öcsém már ott volt ezen a néven. A Kleint pedig, hát, művészberekekben nem nagyon ajánlották. Végül Kálmánra változtatta a családnevét, ám egy esztendő után mégis inkább a kántori hivatás mellett döntött.

– Iván nem is énekelt?

– Iván gyönyörű, magvas hangú tenor és elsőrendű zenész volt, de mindig nehezen dolgozta fel a szereplés terhet. Nagyon nagy kár érte. És hát bokszolóként is nagy karriert csinálhatott volna.

– Bokszolóként? Kicsit távol esik a chazanuttól...

– Valamiért a boksznak is központi szerep jutott a családjunkban. Iván például villámgyors volt és elképesztő erős. Én ugyan ezeket nem mondhatom el magamról, de azért magam is lejártam öklözni 14 éves koromban, Adler Zsiga bácsi volt az edzőm. Csaba öcsém is bokszolt, egészen kis korától, egyszer országos harmadik is volt a súlycsoportjában. Aztán edző lett. Két világbajnokot nevelt a magyar ökölvívósportnak.

– Énekelt is?

– Csabának apámhoz hasonlóan nagy hangja volt, s banni is tudott volna vele, de talán nem volt kellő önbizalma. Egyszer megskáláztattam, és tapasztaltam, hogy kitűnő képességei vannak. Biztattam, hiszen a hallása is kitűnő volt. Elzárkózott.

– Tudom, hogy vadnak tűnhet a kérdés, de volna kedves sorrendet felállítani a Klein fiúk között hangyi képességek tekintetében?

– Azt hiszem, nem is lehet közöttünk, testvérek között vita arra nézvést, hogy Tibor volt a legtehetségesebb. Úgy gondolom, a 20. század három legszebb hangjának az egyike volt az övé. Szakember és laikus egyaránt szájta-va hallgatta az a csodát, ami a torkából áradt. Gondoljon bele, 1968-ban ő nyerte el Az Egyesült Államok Legjobb Énekese címet, méghozzá Plácido Domingo előtt. Ugyanakkor, véleményem szerint, messze nem futotta be azt a karriert, amire a képességei alapján predesztinálva volt.

– Magyarországon működött kántorként?

– Nem. Operaénekes volt. Csak kint futott be tekintélyes kántori pályát. 1965-ben meg-hívta egy hónapra a bécsi Staatsoper, majd meg akarták hosszabbítani a szerződését. Ehhez azonban a magyar hatóságok nem adták meg az engedélyt. Ezért úgy döntött, nem jön haza. Egy év múlva utána tudott menni a felesége a két gyerekkel. Röviddel ezután Tibinek konfliktusos lett a viszonya a Staatsoperrel, de e helyütt nem szeretnék kitérni az okokra. A lényeg, hogy átszerződött Klagenfurtba, ami akkor egy kis vidéki színháznak számított. A helyi intendatúra boldog volt, hogy egy világcsofát kap Tibor személyében, és örömmel ajánlott szerződést a feleségének is, aki énekesnő volt. Két évet töltöttek ott. Egy nap aztán Tibi apósa azt javasolta nekik, hogy menjenek ki hozzá Kanadába (ő 1956-tól ott élt), és ő majd elintézi egy státuszt Tibinek a kanadai operánál. Kiköltöztek, és csak ott derült ki, hogy nincs is

operaház. Tibi így kénytelen volt elmenni az egyik torontói hitközséghez előénekelni. Meghallgatta tőle a vezetőség azt a három zsidó énekszámot, amit még Pali nagybátyánk tanított meg neki: Áhávász ajlom, Völirusoláim ircho, Röcé. Többet nem is nagyon tudott liturgiai vonalon. Ránézett az elnök: „Nézze, én nem tudom, ki volt az a sült bolond, aki magának operaházi státuszt ígért Kanadában. Mi minden-esetre annyit fel tudunk ajánlani, hogy elkezdjük kiképezni magát kántornak, s addig folyósítunk valami támogatást a családjának.” Kiképezték, állást kapott. Rövidesen átment New Yorkba szerencsét próbálni, s mindjárt szerepet is kapott a New York City Operánál. Le akarták szerződtetni hosszú távra. Ezen felbuzdulva hazaszaladt Torontóba, felpakolta a családját, és átköltöztette őket New Yorkba. Csakhogy mire megérkeztek, az operaházi művészszak-szervezet tiltást léptetett életbe a külföldi művészekkel szemben: idegen énekes nem kaphatott hosszú távú szerződést, csak szerepre hívhatták. Tibor így kénytelen volt kántori állás után kilincselni a helyi hitközségeknél. Persze hamar felvették, de hát az egészségének nem tett jót a sok izgalom. Épp hazafelé tartott a feleségével egy Széd-erestéről, amikor rosszul lett az utcán. Kórházba vitték, három hétig kómában feküdt, aztán meghalt.

– Ki következne a sorban?

– Másodikként Pétert kell említenem. Őt Tibor után vitte előéneklésre apánk a Magyar Állami Operaházba. Miután végzett a színpadon, odament hozzájuk a főtákar, és így szólt apámhoz: „Klein úr, csodálatosak a fiai, de mondja, nem tudna nekünk egy baritont is produkálni?” Péter évtizedeken át volt az Operaház vezető tenoristája, és egyáltalán nem működött kántorként, bár már gyermekként odaállt néha az omedhez a kántor mellé énekelni, és esküvőn is dalra fakadt, ha felkérték. Amikor nyugdíjba ment, felajánlottam neki, hogy két év alatt a nagy részét megtanítom neki mindannak, amit egy kántornak tudnia kell, de nem mutatott hajlandóságot a dolog iránt. Pétert Tamás követi a sorban, hangjának szépségét túlzás nélkül a nagy Gigliéhez lehetett mérni. Ő Budán, a Frankelben kezdte a kántori hivatást húszéves korában, és nagy ígéret volt. Részben ugyanúgy tanult Pali bátyánktól, mint Tibi: leültek, és Pali vagy tucatszor előénekelte a nagy kántori számokat. A nagybátyánk, Stern László is előénekelte bizonyos imákat. Akkor már, Tamás kérésére, én is felmentem a Nagyfuvaros utcai zsinagóga szolgálati kántorlakására, és bőszen kottáztam, amit Lászlótól hallottunk. Nem volt könnyű dolgom, hiszen a dallam is, a szöveg is új volt. Ez már a hatvanas években történt, zeneakadémista koromban. László akkor már rosszul látott a súlyos cukorbetegsége miatt. Mindig kérte, hogy ha végeztem a kottázással, énekeljem vissza a dallamot: így ellenőrizte, hogy minden a helyén van-e. Általa lett meg tehát a nagyünnepek és a zárandokünnepek nuszachja.

– Tamás után?

– Iván következik a képzeletbeli ranglistán, fenntartva persze, hogy ha Iván képezi magát, akkor simán a családi dobogóra léphetett volna. Csaba sosem énekelt komolyan, nekem pedig sosem volt a testvéreimhez mérhetően szép hangom.

– És ha nem hangmatériáról lenne szó?

– Akkor lényegesen jobb helyen végeznék. Amúgy nyilván rendkívül szubjektív egy ilyen rangsorolás, de azért merem nyilvánosan vállalni, mert a Klein fiúk sorrendjében széles körű az egyetértés. Vannak vitán felüli tények. Például Lóránd chazani kvalitásait se kérdőjelezi meg senki: matériájától eltekintve a legnagyobbakkal vetekedett. De más téren már nem voltak annyira egységesek a vélemények. Mondok egy példát: abban soha sehol nem volt vita, hogy mondjuk Stern László sokkal kvalitásosabb kántor volt, mint a nagybátyja, Béla. Az azonban már komoly vitákra adott okot, amikor apám kijelentette, hogy a fia, Tibor hangilag erősebb Stern Lászlónál. László ezt nagyon dühösen hallotta, csúnyán össze is vezett apámmal. Talán azért bántotta a dolog különösen, mert tudta, hogy ha apám maga nem is énekel, fantasztikusan ért a hangokhoz. Nála jobban például senki sem lelkesedett Fischért, a negyvenes évek ortodox kántoróriásáért. Apám tehát pontosan tudta, mi a minőség, és ki mit ér.

– Féltekenyek voltak egymásra a kántorok?

– Nem általánosítanék, de akadt rá példa. 1949-ben például, a Wesselényi utcai kultúrteremben fellépett egy koncerten Ábrahámson Manó, Stern László és egy másik tenor, Klein Miklós, a Rumbach utcai zsinagóga kántora. László és Miklós nagyon leénekeltek Ábrahámson, hiszen a magas hangoknak mindig is nagyobb sikerük volt a közönségnél. Ábrahámson fortyogott a dühtől. A koncert vége felé félrehívta apánkat: „Klein úr, tegyen meg nekem egy nagy szívességet! Látom, itt van a fia. Jó néven vennem, ha a zárószám előtt énekelne valamit.” Apám repkedett a boldogságtól, szó nélkül színpadra küldte Tibit. No, többé nem akarták leengedni a színpadról a bátyámat: olyan tapsvihar kerekedett, hogy Sternék egy-szerűen nem tudtak felmenni utána a zárószámra. Magyarul Ábrahámson „ellopatta” a koncertet Tiborral.

– Tibor persze nem tehetett erről.

– És apám sem, hiszen nem látott át a szitán. Egyszerűen el kell fogadni, hogy a kántorok is emberek. S hogy mennyire emberek vagyunk: Stern Robi, azaz a nagy Moshe Stern – akárcsak Tibor – ugyancsak csodagyereknek számított: már 9 éves korában koncertet adott a Zeneakadémián. Ezt követően a század egyik legnagyobb kántorkarrierjét futotta be, mégis, sikerei csúcán is ahányszor Budapestre jött és elment a Zeneakadémia

előtt, mindig így sóhajtott fel: „Ó, ha életemben még egyszer itt énekelhetnék!”

– Olyanra is volt példa, hogy az egyik kántor segítette a másikat a pályán?

– Lóránd Márton például azonnal maga mellé vette Tibor bátyámat a Lewandowski Kórusba, amint meghallotta a Dohány Kórusban szólót énekelni. Persze nem járt rosszul vele... Kovács is rendkívül segítőkész volt velem, amikor másodkántor lehettem mellette a Dohány utcai zsinagógában.

– Kovács jelentősnek mondható kántor volt?

– Kulturáltan énekelt, szép hangja volt.

– És Lóránd Márton?

– Ha egyetlen kántort kellene kiemelnem a háború utáni évtizedekből, és kifejezetten a chazani képességekre fókuszálnék, Lóránd nevét emliteném. Fantasztikus muzikalitása volt, ami feledtette, hogy hangilag nem volt olyan fajsúlyos. Fischt csak gyerekként hallottam, így vele nem tudom összehasonlítani. Tibort pedig nem említhetem magyarországi kántorként, mert csak kint kezdett el chazanuttal foglalkozni. De ez már igazán személyes vélemény. Ismerek olyanokat, akik Stern Lászlót jobb kántornak tartották Lórándnál.

– Tanár úr több mint tizenöt éve tanít a zsidó egyetem kántor szakán. Áruja el, mikor tűntek el végleg a kántori produkciók a magyar zsinagógákból?

– Az ötvenes-hatvanas években tartott még valami a régi kántoróriások presztízséből. Azért a háború előtt nagyon nagy chazanok imádkoztak Budapesten, elég csak a fiatal Ábrahámsonra, vagy Linetzky Bernátra, Holczer Leopoldra, Majsele Preiszre (Mosha Preis), Tkatsch Izraelre, Josef Basserre, Mayer Schorra, Zavel Kwartinra vagy a manchesteri Sternre gondolni. Akkor a templomba járók még várták, élvezték a kántori produkciókat. És jelentős szavuk volt. Aztán szép lassan átvették a rabbik az irányítást, s az ő számukra talán nem volt már olyan fontos a szép produkció, tisztelet a kivételnek. Nyugaton azonban sokáig megmaradt döntőnek a közösség szava. Tibor bátyámnak például sok konfliktusa volt az amerikai rabbijával, a közösség azonban nagyon szerette Tibort, így a rabbinak

háttérbe kellett húzódnia. A hetvenes években aztán minden megváltozott... De nem szabad nosztalgiázni, mert a korszellem határozza meg az igényeket. No meg az adott korszak kántorainak kvalitása is.

– Főkántor úr, boldog emberek voltak a kántorok az ötvenes-hatvanas években?

Boldogoknak talán nem nevezném őket. Aki átélte a holokausztot, az többé nemigen lehetett felhőtlenül boldog. Talán megelégedett embereknek nevezném őket: többségük családos, a hivatásában elismert vallási alkalmazott volt. Számíthatott rá, hogy ha megüt egy bizonyos szintet, élete végéig biztosítva lesz az állása, és ha igazodik a pártigényekhez, békén hagyják. Így is történt, a legtöbb kántor tulajdonképpen egészen a haláláig imádkozott. Ami a megélhetést illeti: nem volt csapnivaló a fizetésük, de nem kerestek jól. Ezért is folytak nagy harcok a temetésekért. Akkor ugyanis csurranhatott-cseppenhetett egy kis mellékes a zsebekbe. Abban az időben a Chevra Kadisa még nem folyósított külön honoráriumot a kántoroknak a temetési búcsúztatásért. Tudok olyanról, hogy amikor egy fiatalabb kántor megkért egy idősebb kántort, hogy tanítsa őt liturgiára, akkor az idősebb kántor azt mondta: „Rendben, fiatal kollégám, szívesen foglalkozom veled, de kérlek, hogy a temetéseket soha ne vidd el előlem.”

– Ha ilyeneket hall az ember, nehéz elhinnie, hogy a chazanok egytől egyig mély hittel csüggtek a Teremtőn.

– Bármennyire is igyekeznek misztifikálni egyesek az előimádkozói státuszt, mint említettem, a kántorok is „emberből vannak”. Nem szeretnék szentségtörő lenni, de az elmúlt hatvan-hetven évben nem mindegyik kántor volt olyan vallásos, amilyennek ideálisnak tartanánk, és itt most elsősorban a hit mélységére, nem pedig a vallási előírások betartására gondolok. Viszont kétségtelen, hogy az igazán jó kántorok akkor is el tudták hitetni az áhítatot, ha ők maguk amúgy nem voltak épp a legvallásosabbak. Egyikük, egy a nagyok közül, meg is mondta nekem: „Ervinkém, amikor én átszellemültem imádkozom, dehogy a Teremtőre vagy a mennyországra gondolok: a gyerekeimre és a szüleimre gondolok, érted? Az egészségükért, a boldogulásukért imádkozom. És akkor valóban átszellemülök!”

Az interjút, melyet dr. Nógrádi Gergely főkántor úr 2014. február 18-án, a doktori disszertációjához készített Klein Ervin főkántor úrral, a szerző szíves engedélyével, szerkesztett változatban közöljük.

AZ ALÁBBIKBAN KLEIN ERVIN EGYKORI TANÍTVÁNYAI EMLÉKEZNEK MESTERÜKRE

Klein Ervinnel a Dózsa György úti zsinagógában találkoztam először 2013-ban. Javasolták, üljek le vele átbeszélni a péntek esti imákat, tanuljak tőle, hogy ha arra kerül a sor, ki tudjak állni a közösség elé. Kicsit megijedtem a feladattól, amit valami távoli, nehezen megfogható és még nehezebben tanulható dolognak tartottam, mivel korábban hallottam kántorokat és azt gondoltam, ez nekem sosem megy majd. Aztán Ervin bátorított, tanuljak csak, nem lesz baj.

Szép lassan haladtunk előre. A telefonommal felvettem az énekeit, és hozott nekem hanganyagokat kazettán. Először a péntek esti, majd a szombat reggeli imákat és dallamokat vettem át tőle.

„Tamás, mit hozol következő alkalomra?” – tette fel a kérdést mindig. Aztán vittem ezt-azt. Dallamokat több helyről.

„Ez jó alapvetően, de ne legyen saláta, hogy kicsit innen, kicsit onnan”.

„Saláta”.

Azóta is megmosolyogtat, ha erre gondolok. És persze a pikáns viccek és történetek tanulás előtt. Jót derültünk rajtuk.

Aztán az OR-ZSE-n folytattam a tanulást. Mindvégig kedvesen és végtelen türelemmel tanított. Mert nagyon jó és nagyon szerény ember volt.

Igazi példakép.

A Covid idején nem találkozhattunk. Telefonon hívott fel pontosan a megadott időben. Megvannak az utolsó felvételek tőle, amiket telefonban énekelt fel nekem. Megvannak az iránymutatásai alapján a bejegyzések és jegyzetek az imakönyveimben, amelyek így örök emlékké váltak számomra.

Egy idő után nem hívott, kórházba került. Aztán el kellett kísérnünk utolsó útjára. És nem hittem el, hogy nemrég még ott ülhettem vele, vagy legalább telefonon beszélünk, de már soha többé.

Olyan életművet hagyott hátra, ami nekünk és az utánunk következőknek példaként és első számú tananyagként kell, szolgáljon. Azt, hogy a magyar zsidó közösséget olyan alázattal és szerénységgel szolgáljuk, ahogy ő tette évtizedeken át.

Emléke legyen áldott és áldás fakadjon mindazoknak, akik emlékeznek rá.

Dési Tamás

Klein Ervin tanított nekem mindent, ami a kántorsághoz kell. Különösen hálás vagyok azokért a trükkökért, amelyek egy-egy dallam megjegyzését segítik.

Legtöbbször ismert slágerek segítségével tanított.

A toraolvasás dallamainál például a „zokef katan” (BDA) dallamnál a Mick Jagger-től a This has been the last time...segít. A „revii” fokozatosan csökkenő négy hangja – BAGF – a Piaftól a Non, je ne regrette rien... (És Sinatra My Way is ez a hangsor – ami egy Wagner operában is felbukkan (Mesterdalnokok). Az oktáv-ugrást a Pazár nevű „támban” a „Somewhere over the rainbow”-ban találjuk. (Judy Garland dala 1939-ben az OZ c. filmben. Szerzők: Arien-Harburg). Alapvető dallam az, „Obladi” a Beatlestől, a neve. Gersájim, azaz „hidak” (BAGAB).

A Tlisa Katana (GABAD) az „Egy boszorka van” kezdetű népdal. A brit himnuszban is szerepel.

A Munah szegolnál GFEA egy Bach fugát idézett (685) – és Couperin-nél is szerepel.

Az világos, hogy minden hetiszakaszban e négy fő dallam közül más az amelyik a leggyakoribb.

Sok rabbi ősöm volt, s volt köztük jó pár író vagy tudós. A XX. század egyik jelentős történésze Karl Mannheim is egy családtag...őt máig is idézik a Generációs Teóriája miatt. Szerinte kb 25 év egy nemzedék...bár fontosak az ennek felével egyenlő 11-12 éves al-szakaszok is. Kb. 45–50 évenként, a nagyszülő- unoka nemzedékek váltása idején vannak a félszázados, azaz jubileumi évek fontosabb merényletei és találmányai.

Ez a rendszer lehetővé teszi, hogy megnézzük, hogy egy ilyen különleges merénylet vagy találmány melyik hetiszakasz és melyik fenti dallam idején történt.

Mannheim fontosnak tartotta, hogy a diákokat kreatívan tanítsuk, ne adatokat magoltassunk...így kártyákra írta fel a fontos történelmi neveket...s elég volt azt tudni, hogy szülői vagy nagyszülői viszony volt két híresség között. Mondjuk hogy Heine és Goethe nagyszülői távolságban volt.

Ervin slágereket emlékeztetőként használó tanítási technikája engem erre a kreatív pedagógiára emlékeztet.

Kozma György

Klein Ervin főkántor úrnál körülbelül 6 éven keresztül tanultam. A fájdalom, melyet távozása számomra okozott, nem kifejezhető. Nincs olyan nap, hogy ne jutna eszembe tekintete, hangja, végtelen türelme, tudása, humora.

Tanulás, imádkozás, vagy csak egy mindennapi élethelyzetben nincs olyan pillanat, hogy ne gondolnék arra, vajon ezt Ervin hogy csinálná, mit mondana, mit tanácsolna.

Még annyi mindent meg kellett volna tanulnom tőle, vagy csak hallgatni, ahogy imádkozik, beszél. Nincs olyan ünnep, melynek felkészüléséhez ne hallgatnám újra és újra felvételeit. Nincs olyan nap, hogy ne hallanám fülemben hangját.

A legtöbben nem tudják, nem is tudhatják, hogy gyermekkoromban szinte semmilyen zsidó oktatásban nem részesültem. Bár modern hébert tanultam, de az askenázi kiejtéssel, imáink dallamaival csak a kántori tanulmányaim elkezdésekor, szinte már felnőtt korban kezdtem megismerkedni. Ahhoz, hogy ma kántorként szolgálhatok megszámlálhatatlan órát töltöttem el Ervin felvételeivel, gyakorlatilag szótagonként újra és újra hallgatva igyekeztem elsajátítani azt csodálatra méltó, őszinte és rendkívül

mélyről jövő imádkozást, amit rajta kívül csak nagyon kevesen voltak képesek közvetíteni. Próbáltam megfejteni díszítéseit, és mikor végre sikerült valamit füllel „leszednem” és büszkén mutattam neki a soron következő óránkon, ő csak szelíden nézett rám és közölte, hogy már nem így csinálja, majd mutatott még egy pár lehetséges megoldást.

Amit tanított nekem, csak most kezdem megérteni, vagy csak úgy vélem, hogy a megértés útjára léptem. Kapcsolatunkat – bízom benne –, hogy nevezhetem mester és tanítvány viszonynak, remélem, hogy ezért nem fog rám megsértődni.

Távozásával az űr, amit maga után hagyott betölthetetlen. Kántorként az a feladatunk, hogy örökségét továbbadjuk az utánunk következőknek ugyanazzal az alázattal és türelemmel, ahogy azt ő is tette.

Büszke vagyok rá, hogy ismerhettem és, hogy tanulhattam tőle. A szeretet és a hála, amit iránta érzek örök.

Rudas Dániel

Ervinről szinte lehetetlenség pusztán néhány emlékezőmondatot írnom, egyrészt mert változatlanul igen fájó a hiánya, másrészt mert szavakban tulajdonképpen kifejezhetetlen, milyen végtelen sokat adott nekem emberként és tanárként.

Hogy én egyáltalán kántor lehetek, az legelső sorban is neki köszönhető. Imádoztam ortodox nagyapámon kívül három embernek leszek életem végéig hálás azért, hogy ma egyházi személyként a zsidóságot szolgálhatom: Schöner Alfrédnak, Verő Tamásnak és Klein Ervinnek. De a legelső, mondhatni, a legkülső „kapun” Ervin engedett be és vezetett át.

Hogy szellem és erkölcs tekintetében milyen rettenetes veszteség érte halálával a neológiai, azt ma, érzésem szerint, legfeljebb a legbölcsebb hitsorsosaim képesek

felmérni. Ami azonban – a szemünk láttára végbemenő, véleményem szerint a különféle kozmetikázások ellenére is evidensen retrográd folyamatok alapján – mindenki számára nyilvánvaló lehet, az az Ervin elvesztése nyomán a magyarországi neológ kántorképzésben bekövetkezett riasztó űr. Ezt látva csak még sajnóbb a hiánya.

Amilyen toleráns, jóindulatú és derűs ember volt életében, joggal bízhatunk abban, hogy bárholnan figyel is most bennünket, megbocsátja nekünk szellemi és szakmai örökségéhez való nyomasztó méltatlanságunkat.

E sorokat természetesen idézhetitek a koncerten vagy máshol, ha kíváncjátok, de csakis teljes egészében, s nem kiragadva belőle részleteket

Nógrádi Gergely

Gyerekkorom óta jól ismertem őt és egész családját. Muzsikától átítatott család, akik anyai ágon a Stern kantordinasztia leszármazottai. Ének, zene az életük része volt. Ervin kitűnő zongoristaként indult.

1963-ban a Televízió Ki mit tud versenyen énekeltem, Ervin volt a kísérőm.

Másfél évvel később Izraelbe költöztem és csak 1982-ben látogattam haza. Ervin akkor már a kántori pályán volt, és hallottam a Bethlen téri gyerekkórus sikeres működéséről is, amit ő indított el és nagy odaadással vezetett sok éven át. Minden pesti látogatásomkor találkoztunk, Kaposvárott is, ahol szintén nagyon szerették, tisztelték.

A Hegedűsben is szeretettel fogadott egy-egy l'ten-tiszteletre.

Ervin mindenekelőtt kiváló ember volt. Szeretnivaló, szerény, közvetlen, kitűnő humorú, segítőkész. Ezekhez az erőnyeikhez társult meg a kiváló zenei adottsága, a kántori

hívás iránti elkötelezettsége, kimagasló pedagógiai érzéke. Tanítványai, felnőttek és gyerekek egyaránt szerették, elismerték, értékelték kiváló tudását, nemes emberiségét. Tudott szigorú lenni, de soha nem volt túl kemény, főként soha nem volt igazságtalan. Távozásával nagy űrt hagyott maga mögött, amit nagyon nehéz lesz, ha ugyan lehet egyáltalán betölteni.

Kollégám és jó barátom volt. Amikor rá gondolok, eszembe jutnak a komoly és vidám beszélgetések, bölcsességgel és sajátos, jellegzetes Klein-humorról átszőtt szavai, mondatai.

Zeher Cadik Livrocho.

Az igaz ember emlékéből fakadjék áldás.

Sándor György, kántor
Indianapolis U.S.A.

„Boldog az a férfi, aki örömét leli Isten Törvényében, és parancsairól elmélkedik éjjel és nappal! Olyan, mint a víz partjára ültetett fa, amely kellő időben gyümölcsöt terem, és levelei nem hervadnak el. Siker koronázza minden tétét! Isten ugyanis őrzi az igazak útját!” (1Zsoltár)

Klein Ervin az imádság embere volt! A Rabbiképző Intézet Ádám Emil karnagy úr által vezetett Goldmark-Kórusában találkoztunk, ahol egymás mellett éneklő dalostársak lettünk. Az ének imádság és így közösséget, baráti közösséget formáló erő. Itt énekelt húgom, Szécsi Éva hangkép-ző tanár és Máté fiam is, kezdő operaénekesként. Hatással volt rájuk is Klein Ervin muzikális imaformálása. Nemzedékek kántorjelöltjeit tanította a Rabbiképzőben. Imádságainak dallamvezetése sohasem volt hivalkodó, fölös módon hosszadalmas, hanem egy igaz ember egyszerű

és alázatos könyörgése. Testvérét Kelen Pétert az Operaházban ismertem meg, aki egy alkalommal a Rabbiképző karzatjáról énekelt ugyanazzal az alázattal és átéléssel, mint Ervin. A Hegedűs utcai Zsinagóga Péntek-esti imáin éveken át egymás mellett imádkoztunk Ervinnel. Ott sem legelöl, hanem az imateremet lezáró részben szerényen állt és ha kellett a Nagyünnepeken vezényelt bennünket a szertartások alatt!

„Egyenes az igazak útja, az igaz ember ösvényét Te egyengeted!” (Izajás 26,7)

Egy barátod búcsúzik Tőled, tovább víve életed szent üzenetét!

Szécsi József

Örömmel és egyben mély szomorúsággal teszek eleget a felkérésnek, hogy részt vegyek Klein Ervin z.l. Főkántor barátom megemlékezésében. A majdnem 5 évtizedes barátságából, közös munkából azt hiszem, amit igazán ki kell emelnem, az a Bethlen téri Gyermekkórus. A Bethlen téri zsinagóga, mely mindig több volt, mint egyszerűen körzeti imahely, a 80-as évek közepétől fiatalok vallási, tanulási,

vissza találási helyévé is vált az Oneg Shabat klub által. Ez a klub a már „idősebb” fiatalokat vonzotta. A gyér létszámmal működő Talmud Torát hirtelen megnövelte Ervin ötlete, hogy a chanukai és purimi ünnepségen az ő általa vezényelt, pár gyerekből álló kórust, próbáljuk a zsinagógán túlmutató kórossá fejleszteni. Ez az ötlete – sok nagyszerű fellépés bizonyítja –, történelminek bizonyult. Zenei

és liturgiai felkészültsége, a gyermekek szeretete, pedagógiai érzéke egy nagy családdá egyesítette a gyerekeket, szüleiket, a Bethlen téri híveket. Ahogy nőtt a kórus tagsága, úgy nőtt a Talmud Torán résztvevők létszáma és a szülők bekapcsolódása a zsinagógai életbe. Az együtt éneklés, a kóruséneklés az egyik legnagyobb közösségformáló erő. Láttam, hiszen majd minden próbán részt vettem, hogy a gyerekek milyen örömmel jöttek énekelni. Feláldozták, szüleikkel együtt, vasárnapi pihenőjüket, egyéb, játékos, vagy szórakozási lehetőségüket, programjaikat az együttlét, közös éneklés örömeért. Életre szóló barátságok kötődtek. Ehhez persze Ervin szeretetre méltó egyénisége és veleszületett pedagógiai érzéke is hozzájárult.

Egy elnyomó rendszerben összegyűlni közös éneklésre, mégha ez a gyerekekben nem is tudatosult, az előadásokon a közönség nagyon is érezhette a politikai mondanivalót.

1967-68 fordulóján Beer Iván ötlete és kezdeményezése alapján megalakult néhány jóbarát összefogásával a Tel-álím kórus. Rövid életű volt. Tisch Béla vezetésével, többek között Beer Iván, Neuman Josó, Berger István és jómagam vettünk részt benne. Talán, két, három fellépésünk volt. Az utolsó Raj Tamás chanukai meghívására, Szegeden. Utána a „hatóságok” betiltották...

1969-ben megalakult az Ádám kórus a Rabbiképző Intézet égisze alatt, mely Goldmark kórus néven a mai napig működik. Nagy népszerűsége volt a fiatalok és az öregek között egyaránt. A tagok száma rohamosan nőtt.

Mi hozta össze ezeket az énekelni szerető, különböző korosztályú, háttérű fiúkat, lányokat, férfiakat és asszonyokat? Az együvé tartozás? Az ismerkedés lehetősége? Kiszakadni egy-két órára a hétköznapi munkából, politikából? Az előadások sikere?

Miért félt a fennálló hatalom a nem állam által fenntartott, kedvezményezett kórusoktól?

Válaszként hadd idézzek Anatolij Rybakov *Nehéz homok* c. regényéből:¹

...A gettóban tilos volt énekelni, az éneklésért agyonlövés járt; a hangos beszédért csak tizenöt botütés, de az éneklésért agyonlövés: ha az egyik énekelni kezd, akkor a másik is énekelni kezdhet, mind énekelhetnek, és az ének emberré teszik őket...

Toronto, 2022 július
Landeszman György

(1) Anatólia Rybikov: *Nehéz homok* in Szovjet Irodalom 80/3 68p.

Megdöbbenve hallottuk a hírt, hogy Klein Ervin, aki egész életében stabil és aktív tagja volt a hitéletnek, már nem lesz többé a magyar hitközség pillére.

Ervin és Mayer Erika megalapította és Landeszman Gyuri főrabbi támogatásával felvirágoztatta a Bethlen téri ifjúsági és gyerekkórust, melynek tagja voltam, majd egyik szólistája lettem. Bár manapság bizonyos szervezetek szerint nem voltak zsidó és vallásos gyerekek, közösségek és programok Magyarországon a 80-as években, mi nagyon jól éreztük magunkat a próbákon a vasárnap délelőtti talmud-tóra után, és a hétköznapi délutánjain is. Ugyebár sok mindent lehetett volna csinálni a szabadidőnkben, például tévét nézni, nyáron strandra menni, vagy télen síelni. Ehhez képest mind az 50-60-an nagy élvezettel jártunk a kórus próbáira, énekelni hagyományos és modern héber, valamint jiddis dalokat és fordításaikat. Örömmel tanultuk a dallamokat és a szövegeket, amiket élvezettel éneklünk gyerekeinknek mind máig.

A próbák alatt a szülők, akik fontosnak tartották, hogy gyerekeik a hagyományokat megismerjék, szintén élvezték a miliőt.

Ervin fantasztikus karmester és tanár volt. Az ő halk stílusában fegyelmet és tiszta hangot követelt. Ahogy vizszanéztem a koncertfelvételeket, úgy tűnik, mintha dróton rángatna minket. Úgy mentek a dolgok, mint a karika-csapás. Kicsik és nagyok egyaránt végig fegyelmezetten álltak a sorokban a koncertek alatt a színpadon, lesve a további instrukciókat.

Ervin keze mozgott ugyan, mint az egy karmesterhez illik, de a szemével is irányított minket. Sok mai tanár megirigyelhetné a hatást, amit kifinomult zenei módszereivel elért, és a sikereket, amiket kihozott belőlünk.

Mint pedagógus, gyakran gondolok a sok gyakorlásra. Mert amíg a hangzás nem volt tökéletes, addig bizony meg nem álltunk. Ervin következetesen fegyelmet és precizséget követelt tőlünk. Mindenki tudta a szöveget, a dallamot, sőt azt is, mikor kell levegőt venni. Így azt is meg tanultuk tőle, hogy kitartó munkával milyen sikereket lehet elérni.

Bárhon és bármilyen közösségnek adtunk koncertet – kis templom körzetben vagy külföldön (például a Zimria nevű izraeli zenei fesztiválon) –, Ervin egyforma odaadással és komolysággal készített fel minket. A bécsi és németországi

utunkat Landeszman Gyurival együtt felejthetetlené tették.

Nekünk, zsidó fiataloknak a turnék nem csak az éneklésről szóltak. Közösségi élményt nyújtottak, és azt a zsidó identitásunkat erősítették, amit titkolnunk kellett az állami iskolákban.

Én az idősebb tagok közé tartoztam. Ervin mindig komolyan és tisztelettel szólt hozzánk. Érezte velünk, hogy ránk, nagyobbakra nagyon számít. Koncertek előtt ő is velünk izgult, biztatott minket, és utána megdicsért. Minden szólóm után szemével és szóban is díjazott. Szerénysége nem engedte meg, hogy magának tulajdonítsa a sikereket, mindig nekünk, gyerekeknek tudta be. Habár zenei karrieremet külföldön nem tudtam folytatni, a család

énekléseinkkor, sabeszi zmrészolásokkor visszajönnek a kórusémlékeim. Amikor idén gyerekeimmel a szűkében ültem – kint, a szabad ég alatt, hála I.-nek – és énekelünk, zengett a Haj sió esz- ámechó, akkor beúszott a kép, amikor ezt a Bethlen téren több százszor próbáltuk, és koncerteken énekeltük.

Ki gondolta volna akkor, hogy a próbákön Ervin nem csak a következő koncertre készít fel minket, hanem a távolabbi jövőre is...

Köszönjük neki. Emléke legyen áldott!

Jucó Flamenbaum-Kerekes

Maslow, a híres amerikai pszichológus, szociológus megállapította, hogy az emberi szükségletek sora egy piramisban helyezhető el, és a fizikai, lelki biztonság igénye után azonnal következik a közösséghez való tartozás igénye.

A nyolcvanas évek Magyarországon a zsidósághoz közeli, vagy az érthető módon távoli, de érdeklődő körök kitartóan keresték azokat a szálakat, mely a zsidóság alapismereteit terjeszti közelebb hozva az ősök távolba rekedt hitét, tudását, kultúráját.

Azidőben alakult a Bethlen-téri Zsinagóga gyermekkórusa. Az Új Élet újság hirdetései között volt olvasható a felhívás, mely megfelelő időben invitív, barátságos hangon hívta énekelni a gyerekeket. Az énekpróbák és a Talmud-Tóra tanulás vasárnaponként délelőtt volt. A judaisztika tanulást korcsoportonként Dr. Landesmann György főrabbi és Fröhlich Róbert – akkor még – rabbijelölt tanította az írásbeli és szóbeli tanok felhasználásával érthetően a gyermekek korához illeszkedően.

Az énekkari próbákat áldott emlékü Klein Ervin vezette, Mayer Erika zongora kíséretével, nagy szakértelemmel és hozzáértéssel.

Sikerült – a mintegy 30-40 tagú – korban, felkészültségben, érdeklődési körben heterogén csoportot motiválni, ezáltal munkáltatni, átadva a zsidó ünnepek zenei és dalvilágát. A gyerekek és szüleik megtanulhatták többek között a Sabati imák strukturáját, a Löho Dodit, Smá Israelt, a Somrut a Vájhulut, a Min Komáhót, a Haskivénut, de a mai napig tudják a bibliai ünnepek dalait, a Purim a Hanuka imáit, énekeit. A gyermekdalok közül az Am Israel Haj, a Jismehu ma Shamajim a legemlékezetesebb, de nem ismeretlen számukra jiddisül a Kleine Kinderle dala és sok izraeli dal, mint a Jerusalaime sel Zahav.

Ezt a hatalmas dalkészletet Ervin rendkívüli hozzáértéssel a zene és a dalok szeretetével, a gyerekek megértésével, figyelmük felkeltésével tanította felhasználva a zene és énektanítás választékos módszereit. Számos kórustag szólót vagy duettet is énekelt, őket külön kellett irányítani személyiség központú próbákön. Természetesen a szülők is óhatatlanul tanultak, mert sok esetben a próbák nyilvánosak voltak.

A kitartó és komoly munka eredményességét bizonyította a sok belföldi és külföldi sikeres fellépés. A Vigadó, az egyes budapesti és vidéki zsinagógák, Bécsben a zsinagóga, Augsburgban a Benediktiner Abtei, Jerusalemben a Zimria Dalfesztivál harsogott a Bethlen-téri Zsinagóga gyermekkórusának dalaitól, hirdelve, hogy az egykor Európa egyik legjelentősebb zsidó közösségének van mondanivalója, amit eldallal a világnak. Ezt csak Ervin kiváló tanári, kántori képességeivel, a gyerekek szeretetével, a zsidóság alapos ismeretével és személyes kreativitással lehetett elérni.

Sajnálatos, hogy Klein Ervin temetésén a MAZSIHISZ vezetése nem volt jelen, nem szólalt meg, nem értékelt, nem dicsért, pedig lett volna mit. Az is kár, hogy a jelenlegi Magyarországon zsidó kórusban csak a felnőtt korosztály énekelhet, pedig a gyerekek kórusa Klein Ervin munkássága alapján megszervezhető lenne a folyamatosság jegyében, talán a Maslow-i közösséghez való tartozás igényének előszobája lehetne.

Sommer László

Sommer András, Sommer Ági és Sommer András nevében is

Ervint gyerekként, még a 80-as évek második felében ismertem meg, amikor elindította a Bethlen téri gyerekkórust, ahova évekig jártam húgommal. A családi ismeretség régebbre tehető: édesanyám és Ervin együtt nőttek fel az akkori Szamuely, ma Lónyay utcában.

Ahogy említettem, a 80-as évek második felében jártunk, még a rendszerváltás és a zsidó fiatalokat tömörítő ilyen-olyan ifjúsági és felnőtt zsidó szervezetek megalakulása előtt. Nem tudom, hogy Ervin részéről mennyire volt tudatos döntés, és azt sem, hogy hogyan fogant meg a gondolat, de Ervinnek hatalmas szerepe volt abban, hogy ebben az időszakban a zsidó gyerekek találtak maguknak egy helyet, ahol egyszer egy héten összegyűltek.

A kórus híre szájról szájra terjedt, és bevonzott olyan gyerekeket is, akik itt találkoztak először a zsidó vallással, akik a kórusnak köszönhetően fedezték fel a zsidóságukat, ismerkedtek meg a vallási szokásokkal, és kezdtek el zsinagógába járni. Egy olyan összetartó

közösséget hozott létre, amelynek a tagjai a mai napig is tartják egymással a kapcsolatot, még azok is, akik időközben külföldre költöztek - feltételezem a többség.

Senkit nem küldtek el, mindenkinek örültek - akinek rossz énekhangja volt, az legfeljebb nem kapott szót.

Biztos nem volt velünk könnyű; feltételezem, hogy nem egyszer Ervin idegeit borzoltuk, de nem emlékszem, hogy valaha felemelte volna a hangját. Türelme és legfőképpen kitartása dicséretet érdemel. Neki köszönhetően eljutottunk busszal Németországba és Bécsen keresztül Izraelbe is. Akkor nem fogtam föl, most felnőtt fejjel értem, hogy még az Internet és a mobiltelefon előtti időkben micsoda munka lehetett ezeket az utakat megszervezni.

Végül, ugyan most Ervinre emlékezünk, de ugyanúgy köszönet jár Mayer Erikának is. Kedves Erika, Neked is nagyon szépen köszönöm a munkádat!

Varró Veronika

מכלכל חיים בחסד
מחיה מתים ברחמים רבים
סומך נופלים, ורופא חולים ומתיר אסורים

*Ellátod az élőket jóságosan,
Feléleszted a holtakat nagy kegyelemmel,
Támasza vagy az elesetteknek,
Gyógyítója a betegeknek,
Megszabadítója a foglyoknak,
Megtartod hűségedet a porban nyugvóknak.*

Klein Ervin főkantor, kántor-művész szombat délelőtti sácharit imánál áhitattal és szépséggel átítatott szavakkal fordult az Egek Urához. E szavakat idézve az Ő emlékét elevenítjük fel:

Klein Ervin csendes, visszahúzódo, briliáns humorú ember volt. Lényegében 15 éves kora óta állt a hitközség szolgálatában. Fél évvel azután, hogy elkezdett zongorázni tanulni, már kántorokat kísért koncerten, harmóniumon zsinagógában.

מצות כיבוד אב ואם כמה חביב לפני הקב"ה
TÁNCHUMÁ, KEDOSIM 15

Így beszélt önmagáról:

„Világéletünkben templomba járó család voltunk. Anyám ortodox, apám neológ családból származik. Apám

rabbi családban, anyám kántor családban nőtt fel. Apai nagypapám rabbi volt. Testvére, nagyapai nagybátyám Klein Ábrahám, a Rabbiképző tanáraként Scheiber professzort is tanította hajdanán. Másik nagyapám, Stern Izidor, a Garai utcai templom kántora volt. Nagyon szép gyerekkórust szervezett elsősorban saját gyermekeiből és az odajáró jó hangú gyerekekből. Valószínű ennek köszönhető, hogy anyai nagybátyáim szinte mind kitűnő kántorra váltak. A leghíresebb közülük Mose Stern, aki még ma is a világ egyik legnagyobb kántorának számít.”

Ervin korán került az Akadémiára a kiváló zenepedagógus Gál József keze alá, majd Ungár Imre, a világhírű vak zongoraművész tanította. Nem akart koncertező művész lenni, mások segítése, kísérete volt számára a fontos. Igényelték is a közreműködését.

אדם מלחש בתוך לבו בתפילה מיד הוא שומע
TÁNCHUMÁ VÉJÉCÉ 4.

Nyolcan voltak testvérek, hat fiú és két lány. A testvérek a pályájukat tekintve már megosztottak. A lányok a világi pályát választották.

Ervin komolyzenét tanult. Bátyja, a gyönyörű hangú Kelen Tibor, akire még ma is nagyon sokan emlékeznek, a Magyar Állami Operaház énekese volt és egyben a Dohány utcai zsinagóga szólistája. Később neves kántor lett New Yorkban. Hosszú ideje már nincs közöttünk.

Öccse, Kelen Péter, a Magyar Állami Operaház örökös tagja, különböző állami díjak kitüntetettje. Kiváló-, Erdemes és Kossuth-díjas művész.

Másik testvére, Kálmán Tamás a Bethlen téri zsinagóga főkántora és elnöke, aki rövid ideig szintén az Operaház tagja volt.

Iván öccse más irányba terelte az életét, de kitűnő hangú kántor is volt, amíg működött.

Csaba testvére szintén nagyon híres, de nem énekes, hanem Magyarország legkiválóbb bokszt mesteredzője, aki két világbajnokot is kinevelt. Ő hasonlít leginkább édesapjukra, aki szintén versenyszerűen bokszolt.

Két lányáról még nem esett szó. Edit inkább polgári hivatást választott, Judit azonban elvégezte az OR-ZSE Judaisztika tanár szakát, héber nyelvet és judaisztikát tanít a Scheiber iskolában. Koncertjein héber és jiddis dalokat ad elő.

בהרבה שמות נקראת התפילה, אלו הן, תפילה

צעקה רננה פגיעה

VÁETHÁNÁN 3. TÁNCHUMÁ

Ervin hangja szép, a liturgiai dallamokat jól ismerte, gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt tanította. Előbb a Dohányban, majd a Hegedűsben bizonyította rátermettségét. Hangját megörökítették a Kántor Művészet Magyarországon című nagylemezen. Időközben az OR-ZSE-n is megindult kántorképzésben is részt vett. Nagy sikertörténet, közel húsz helyen funkcionálnak az egyetem végzettjei vagy hallgatói.

A Bethlen téri templom gyermekkórusát és az Anna Frank gimnázium kórusát, majd a Hegedűs körzet férfikarát is nagy sikerrel vezeti itthon és külföldön egyaránt.

Ervin 2006-ban így nyilatkozott:

„...a tanítás végigkísérte az egész életemet. Egészen fiatalon, szakközépiskolás koromban kezdtem el tanítani. Megszoktam, hogy 20 éves korom óta Ervin bácsi vagyok. Nagyon szeretek tanítani. Évek óta az OR-ZSE tanára vagyok. Kántorokat képezek és liturgia szakos hallgatókat az istentiszteletek anyagára tanítok meg. Húsz kántor tanítványom van, akik az ország minden részében komoly kántor funkciókat látnak el. És amit hivatásom egyik legkedvesebb részének tartok, a fiúk bár micvára való felkészítése. Számukat nem tudom, mert olyan sokan vannak, köztük olyanok is, akik ma már fiatal kántorok és rabbik”.

Nagyon szeretem a kántori hivatást és nagyon hiszek benne – mondta Ervin. Amikor a kántor odaáll az omed elé, megpróbál átalakulni és transzcendentális kapcsolatot létesíteni az Örökkévalóval, és ezt tudja sugározni a hívek felé, akkor érezheti, hogy feladatát sikeresen végezte.

Héber neve: Szináj ben Jichák Ájzik.

Szináj, a kinyilatkoztatás helyszíne. Kicsinyke hegy az óriások között. Belőle mégis, máig is árad a szellemiség.

A mi Szináj nevű kántorunk tudása, hatása is átveli a távolságokat.

Jehi zichro báruch!!!

Fakadjon áldás emlékéből!

Családja, tanítványai, s a hívek itt élnek velünk, s viszik tovább emberségét, művészetének humánusát, a Mindenható iránti alázatát, humanizmusát.

Schöner Alfréd

Elhangzott Klein Ervin temetésén 2020. október 30-án.